

Tabuul: o abordare antropologică

Constantin IVANOV

Doctor în filologie

E-mail: constantin.ivanov@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-7822>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Taboo: an Anthropological Approach

Monografia *Tradiții cu tabu*, semnată de Tatiana Potîng și publicată în 2023 la Editura Polisalm, reprezintă o lucrare din domeniul antropologiei culturale. Menționăm că Tatiana Potîng este cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova, iar cercetarea a fost efectuată în cadrul proiectului instituțional desfășurat la Centrul de literatură și folclor ca sarcină individuală. Este o lucrare foarte bine structurată, axată pe problematica tabuului manifestat în tradiții sau evenimente festive din arealul cultural autohton. Publicul căruia i se adresează Tatiana Potîng sunt filologii, criticii literari, etnologii, istoricii sau oricine este interesat de imaginarul popular românesc. Având un caracter interdisciplinar, lucrarea poate fi consultată de cei pasionați de psihologie, filozofie, mitologie, studii culturale ș.a. Impresionant este faptul că sunt evidențiate anumite coduri etice și paradigme comportamentale, rituri magice și credințe care relevă un complex de tradiții ce ilustrează un mod de a fi al individului în raport cu lumea din care face parte. E o incursiune incitantă în mentalul colectiv prin prisma interdicțiilor care pot modela percepțiile, credințele și comportamentele într-o societate.

Cercetarea este fundamentată teoretic și foarte bine documentată, cu observații pertinente, argumentate temeinic. Scrisă într-un stil accesibil,

fără a *zăbovi* prea mult în paranteze inutile, lucrarea este structurată în patru capitole de bază și altul în rol de supliment, ce scoate în evidență *mutații și transfigurări ceremoniale în vreme de criză*, fapt ce marchează un demers științific riguros, axat pe identificarea celor mai reprezentative exemple la tematica pe care autoarea și-a propus să o dezvolte, demonstrând, în același timp, o bună capacitate de sintetizare.

În prima parte a lucrării, sunt definite conceptele operaționale, pentru a-l familiariza pe cititor cu aspectele teoretice ale temei studiate. E știut faptul că tabuurile sunt un șir de interdicții înrădăcinate în mentalul social sau în inconștientul colectiv. Autoarea prezintă, în baza cercetărilor din domeniul antropologic, o tipologie a tabuului argumentată în manieră proprie. Începe cu o definiție a termenului „tabu” și a noțiunilor specifice, impunând, în același timp, o perspectivă sincronică și diacronică asupra problematicii examinate. După aceasta, sunt prezentate cadrul general al cercetării și elementele ce compun gândirea arhaică, unde tabuurile apar dintr-un sentiment al fricii față de ceva necunoscut sau straniu, față de lucruri sau instanțe misterioase, care dau naștere unei pulsii prohibite.

Pe lângă rolul demarcator al tabuului, subliniază cercetătoarea, „se conturează și funcția integrativă a acestora”, adică latura responsabilă de integrare a tot ceea ce este interzis, care reglementează, pe lângă aparatul de norme oficializate, societatea în maniera unor legi nescrise. Acestea au menirea de a impune niște *norme comportamentale* prin evidențierea unui eventual pericol sau iminența unei pedepse, legate de cele mai multe ori de anumite credințe și superstiții din mediul unui grup social. În acest sens, Tatiana Potîng precizează că, „În lipsa unei legături demonstrabile între cauză și efect, crezând în superstiții, oamenii consideră că pot interveni și corecta modul în care vor decurge lucrurile, cu atât mai mult cu cât ocazional superstițiile erau «legitime» și confirmate de evenimente nefericite din existența oamenilor” (p. 18). Mai mult, cercetătoarea face o distincție clară a conceptelor *popular* și *tradițional*, propunând niște delimitări terminologice de principiu. Lucrarea explorează diferite modalități de relaționare a individului cu interdicțiile ce îi pot obstrucționa anumite acțiuni sau fapte, văzute drept ceva necuviincios într-un anumit timp sau loc sau chiar în general, argumentându-se că nu este bine de făcut un lucru sau altul. Întregul demers teoretic face referire la cei mai importanți antropologi – James George Frazer, Émile Durkheim, Bronislaw Malinowski, Ruth Benedict, Mary Douglas –, precum și la reprezentanți ai școlilor sociologice anglo-saxonă și franceză. De asemenea, se fac trimiteri și la etnologi din spațiul românesc, preocupați de credințele și superstițiile populare: Elena Niculiță-Voronca, Simion Florea Marian, Ovidiu Bârlea,

Arthur Gorovei, Tudor Pamfile ș.a., fapt ce evidențiază caracterul complex al interdicțiilor de ordin tabuizat și rolul acestora în conturarea anumitor reprezentări culturale.

Celelalte trei capitole sunt axate pe o analiză detaliată a materialelor faptice, ce ilustrează tabuuri legate de evenimente esențiale ale existenței umane precum sunt nașterea și moartea, evenimentele festive ce țin de anumite coordonate temporale, dar și de procesul alimentar. Pe aceste paliere este axată cercetarea Tatiane Potîng, ce relevă un complex de tradiții și oferă o înțelegere cuprinzătoare a fenomenului tabuului.

În capitolul II sunt abordate un șir de interdicții ce țin de naștere și înmormântare. Astfel că unele credințe și superstiții, impregnate în imaginarul popular, ce țin de perioada sarcinii sau cea de după, determină un cod de reguli care instrumentează un comportament specific aceluși timp, impunând o *paradigmă coercitivă* în raport cu proaspăta mamă, devenită *femeia oprită* (expresia lui S.F. Marian), un fel de ostracizare, mai ales în primele săptămâni de după naștere. Acest sistem de interdicții, impuse *lăuzei*, în arealul cultural românesc, confirmă plenar influența gândirii arhaice, care consideră femeia ca fiind expusă unui stigmat al necurăției și că anumite acțiuni ale ei trebuie să fie reglementate riguros, mai ales în anumite perioade din viață. Apoi sunt analizate interdicțiile altui rit de trecere – moartea și petrecerea celui decedat în lumea morților –, care, de asemenea, impune un șir de reguli ce trebuie respectate. Autoarea reușește să ne poarte prin complexul de norme și „sistem de prohibiții”, oferind informațiile necesare pentru a înțelege, în general, anumite patternuri comportamentale, precum și ansamblul de valori și principii ce definește gândirea populară sau elementele ce constituie mentalul colectiv, fapt despre care spune că „Prin modul în care acționează, prohibițiile asociate ritualului funerar normează comportamentele indivizilor, reglementează raporturile dintre individ și comunitate și mențin armonia între destinul acestuia și universul în care rămâne sau pe care se pregătește să-l părăsească” (p. 68).

Capitolul III, intitulat *Jaloane temporale*, dezbate registrul sacrului și cel al profanului în raport cu *timpul festiv* și al riturilor ce definesc sărbătoarea sau elemente ale sărbătorească. Aici sunt puse în contrast fondul tradițional românesc al momentelor festive, dimpreună cu întreaga încărcătură de norme și tabuuri, și sărbătorile impuse în perioada dominației sovietice din spațiul basarabean, cu ostracizările și reglementările oficializate, care vizau crearea altei identități a omului, în parametrii ideologiei comuniste. Prin urmare, autoarea ar pune parcă în oglindă aceste două modalități de manifestare a sărbătorească, subliniind că, în ciuda propagandei, o mare parte a sărbătorilor

tradiționale erau respectate. După căderea comunismului s-a renunțat la sărbătorile și manifestările impuse dictatorial, iar Crăciunul, Paștele și Înviearea au scăpat de acea „deformare mentalitară” (p. 94). Se evidențiază, în același timp, mecanismele prin care regimul opresor a impus propriul sistem de sărbători printr-o propagandă agresivă la toate nivelurile, mai ales prin intermediul sistemului educațional, Tatiana Potîng aducând în acest sens exemple din creații literare (cum ar fi romanul lui Savatie Baștovoi, *Iepurii nu mor* ș.a.), care servesc drept mărturie tocmai prin reprezentarea mașinăriei ideologice. Cu toate acestea, se face o inventariere a sărbătorilor din spațiul basarabean actual, nuanțând caracterul festiv și valoarea sacrală a celor mai importante sărbători creștine în raport cu cele de import, atât de populare în rândul tinerilor.

În capitolul IV, Tatiana Potîng scoate în evidență rolul alimentației în construirea și consolidarea memoriei identitare a unei societăți sau a unui grup social. Aici sunt examinate o serie de tabuuri alimentare din perspectiva influenței lor asupra dinamicii sociale și culturale, menționând, totodată, că bucătăria este mai conservatoare chiar și decât religia sau orice alt aspect cultural, pentru că o mare parte a specificului gastronomic rezistă în timp, în pofida oricăror schimbări (p. 101). Prin urmare, prohibițiile alimentare reglementează, din punct de vedere etic, *unde, cum și când* nu se poate mânca, norme pe care cercetătoarea le-a pus în contrast cu *restricțiile gastronomice* din societatea contemporană, lipsite de un substrat tradițional, dar motivate de rațiuni impuse de către dietologi, evidențiind, în acest mod, migrarea, la nivel de percepție, a unor produse sau alimente. În acest caz, tabuurile alimentare, atrage atenția autoarea, au cu totul alte raționamente decât cele specifice fondului de superstiții arhaice.

Aceleași transformări sunt trecute succint în revistă în ultima parte, în care Tatiana Potîng examinează noi realități ale ceremonialului în vreme de criză, când acesta a fost asociat cu iminența unui pericol sau cu încălcarea unor interdicții oficiale, niște tabuuri, de data aceasta, de ordin sanitar, evidențiind anomaliile produse în ceea ce privește ritualurile la înmormântări sau petreceri de familie, nunți sau cumetrii. Prin urmare, respectarea tradițiilor în timpul pandemiei era catalogată a fi o încălcare a regulilor oficialităților, aspect pe care autoarea îl analizează mai cu seamă în raport cu desfășurarea ritualului de nuntă, despre care consideră că a rezistat în timp la schimbare, dar elementul persiflării a început să fie mai pronunțat decât fusese până la criză.

Considerăm binevenită această cercetare tocmai pentru că se apleacă asupra unei problematice actuale din societatea noastră, dar pe care foarte puțini încearcă să o abordeze în manieră profesionistă. Cartea Tatiane Potîng este o călătorie prin minunata lume a tradițiilor, a substratului ce a format

identitatea românească, evidențiind modul în care au supraviețuit, în mentalul colectiv, anumite credințe și simboluri și oferind o perspectivă generoasă asupra mecanismelor de integrare a anumitor ritualuri în viața comunității, păstrându-și rolul de liant între trecut și prezent.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 26.03.2025

Acceptat: 02.05.2025